

5. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf.

6. Онопрієнко О. Метод проектів у початковій школі / О. Онопрієнко. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с.

7. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.

8. Осмоловський А. Від навчального проекту до соціальної самореалізації особистості / А. Осмоловський, Л. Василенко // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 34–37.

9. Перспективні освітні технології : наук.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Сазоненко. – К. : Гопак, 2000. – 560 с.

Дата надходження до редакції: 10.09.2018 р.

УДК 37. 211.24

Ірина ОНИЩУК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільної та початкової освіти
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ САМОВИРАЖЕННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлюються основні аспекти дослідження сформованості культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на констатувальному етапі експерименту. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розглядаються структурні компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий). Виокремлюються критерії та показники оцінки міри сформованості культури самовираження, роль яких виконують властивості особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти, що відповідають основним векторам педагогічної діяльності (діловому, аскіологічному, комунікативному, перетворювальному) та на цій основі визначається типологія сформованості досліджуваного явища.

Ключові слова: культура самовираження, індивідуальна культура, самоорганізована діяльність, творча діяльність, типологія сформованості культури самовираження в майбутніх фахівців дошкільної освіти.

В статье освещаются основные аспекты исследования формирования культуры самовыражения будущих воспитателей дошкольных учреждений на констатирующем этапе эксперимента. На основе анализа психолого-педагогической литературы рассматриваются структурные компоненты (когнитивный, эмоционально-ценностный, поведенческий). Выделяются критерии и показатели оценки степени сформированности культуры самовыражения, роль которых выполняют свойства личности будущих специалистов дошкольного образования,

соответствующие основным векторам педагогической деятельности (деловому, аскиологическому, коммуникативному, преобразовательному) и на этой основе определяется типология сформированности культуры самовыражения будущих воспитателей.

Ключевые слова: культура самовыражения, индивидуальная культура, самоорганизующаяся деятельность, творческая деятельность, типология сформированности культуры самовыражения будущих специалистов дошкольного образования.

This article covers the main aspects of the study of the formation of the culture of self-expression of future educators of pre-school establishments at the stage of the experiment. In particular, the structural components (cognitive, emotional, and behavioral, behavioral) are specified on the basis of the nail of psychological and pedagogical literature; criteria and indicators of estimation of the formation of the culture of self-expression are singled out; criteria and indicators of estimation of the formation of the culture of self-expression, which are the characteristics of the personality of future specialists in preschool education, are singled out, corresponding to the main vectors of pedagogical activity (business, asciiological, communicative, transformative) and on this basis the typology of the formed phenomenon is determined.

Key words: self-expression culture, individual culture, self-organized activity, creative activity, typology of the culture of self-expression in future specialists in preschool education.

Постановка проблеми. Уже сьогодні очевидно, що всі починання в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства зводяться нанівець та призводять до катастрофічних наслідків поза зв'язком із культурою. Прогрес культури невідривний від змін, що відбуваються в соціальному житті, адже вона є специфічною концентрацією суспільного досвіду людей [4; 7]. Культура є гносеологічно-аксіологічною матрицею, яка створює передумови для самореалізації та саморозвитку людини як особистості та фахівця своєї справи, зокрема й у сфері вищої освіти [1; 4; 7]. За твердженням І. Зязюна, освіта як педагогічний феномен є однією з важливих складових суспільства, мета якої – становлення особистості як суб'єкта, який відображає культуру людства і відчуває свою відповідальність перед його майбутнім [1, с. 11].

На сучасному етапі проблема формування культури самовираження особистості є актуальною як ніколи раніше, оскільки проголошується юридичною міжнародною угодою, метою якої є створення сприятливих умов для розповсюдження широкого спектра культурних послуг, зокрема й у сфері освіти (Конвенція ЮНЕСКО 2005 року про охорону й заохочення різноманітних форм культурного самовираження). Отже, в умовах мобілізації потенціалу системи самоорганізації в закладі вищої освіти має здійснюватися підготовка фахівця (майбутнього педагога ЗДО), який володіє адаптивними здібностями, умінням адекватно реагувати на зміни, здатний до нестандартного мислення, творчості, відповідальності за наслідки своєї професійної діяльності [3; 6; 8].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Значимо, що теоретичну основу дослідження становлять: положення гуманістичної філософії, психології, педагогіки (Л. Антороков, Г. Балл, Л. Виготський, В. Петровський, К. Роджерс); підхід до особистості як до системи, що розвивається (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, С. Рубінштейн); ідея про суб'єктність як форму самодетермінації особистості (Б. Ананьєв, В. Слободчиков, В. Татенко); теза про рефлексивні риси самосвідомості як ядро особистості (І. Кон, А. Силвестру, В. Столін); положення про творчість як показник особистісного зростання майбутнього фахівця (Г. Балл, В. Моляко, Р. Пономарьова, В. Рибалка, С. Сисоева); концептуальні підходи до модернізації змісту та технологій підготовки майбутніх педагогів (В. Андрущенко, Г. Беленька, В. Бондар, І. Зязюн, В. Кремень); положення психолого-педагогічної науки щодо самовираження як особистісного феномену (А. Богуш, Р. Бернс, І. Зимня, І. Єрмаков, А. Петровський, Л. Сохань); доробок щодо впливу культури і мистецтва на процес духовного розвитку особистості (М. Бахтін, В. Соловйов, М. Каган, В. Зінченко); ідея інтегрального підходу до художньо-естетичного розвитку особистості (О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, Б. Неменський); положення про індивідуальну культуру особистості та шляхи її формування (О. Аліфіренко, Л. Арзамасова, К. Ібашян, М. Ільяшенко, О. Омельченко, О. Кононко, Л. Лялікова, О. Мілініс, І. Петрова, Т. Юртасва, Л. Ядріхінська).

Науковці вказують на значущість таких якостей особистості майбутнього педагога закладу, зокрема вихователя закладу дошкільної освіти, як: *суб'єктна відповідальність* (Т. Гурлева); *пізнавальні прагнення* (Є. Голобородько); *домагання самоздійснення* (Т. Титаренко); *психологічна культура* (В. Рибалка); *смісловиттєві цінності* (Р. Зрайко);

саморегуляція (Г. Грибенюк); *комунікабельність, здатність до інноваційної діяльності, мобільність* (Г. Куценко); *креативність* (В. Виноградова, В. Бондаренко, Р. Пономарьова-Семенова); *самосвідомість, рефлексія, впевненість у собі, винахідливість, уміння співчувати іншим* (В. Бондар); *здатність до особистісної самореалізації* (Г. Беленька) та ін.

Завдяки вищій освіті в майбутніх педагогів ЗДО осучаснюється світогляд, система ціннісних ставлень до світу та самих себе, формується особистісний спосіб буття, компетентна поведінка, належний рівень культури, уміння самовиражатися соціально прийнятним способом. Отже, проблема розвитку культури самовираження майбутніх фахівців дошкільної освіти на часі є досить актуальною.

Мета статті – висвітлення основних аспектів дослідження сформованості культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на констатувальному етапі експерименту.

Виклад основного матеріалу. У довідкових джерелах знаходимо численні визначення поняття «культура», а саме: сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил усередині соціуму для його збереження та гармонізації; складне та багатопланове утворення, структура якого утруднюється в процесі людської життєдіяльності; діяльність людини в різних її проявах, формах і способах самовираження й пізнання світу та самої себе; форми і способи самопізнання, накопичення досвіду, самовираження людини; прогрес у духовному самовдосконаленні тощо.

Фахівці зазначають, що сутність, головний зміст та призначення культури є процесом суспільного відтворення та розвитку людини як суб'єкта різноманітної соціальної діяльності. Із-поміж властивостей компонентів культури виокремлюють інтегрованість, прояв у діяльності, динамічність [1; 2; 4].

Згідно з логікою розпочатого дослідження виникає необхідність з'ясувати суть поняття «індивідуальна культура». На думку науковців, індивідуальна культура має прояв у презентації особистості самої себе, заснованій на її внутрішній сутності, що транслюється через самовираження, яке сприяє самовдосконаленню та передбачає гармонію зовнішніх проявів і внутрішніх особливостей. Здійснення самоорганізованої діяльності ґрунтується на готовності особистості до неї. Доречно наголосити, що у процесі формування означеної готовності в суб'єкта самовираження необхідно розвивати здібності до організації, виконання, отримання очікуваного результату та за необхідності корекції цієї діяльності [2; 5].

Важливо зазначити, що самоорганізована діяльність має надавати можливість проявляти свою індивідуальність, що не перечить загальноприйнятим нормам культури. Основоположим елементом індивідуальної (особистісної та професійної) культури є культура самовираження, що відображається в діяльності, вчинках, поведінці, які базуються на цінних для людини знаннях, уміннях, звичках. Феномен «культура самовираження» – це особливості, способи, результати самоорганізованої діяльності суб'єктів вираження, яких вони набувають відповідно до власних індивідуальних характеристик та завдяки взаємодії з культурою суспільства [2; 3; 5].

З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що під культурою самовираження майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти необхідно розуміти діяльність, що відповідає вимогам і нормам,

які висуваються до неї як до психолого-педагогічного феномену, обумовлює розвиток особистості, здатної адекватно будувати професійну діяльність, аналізувати та в традиційний і нестандартний спосіб вирішувати освітні проблеми, самовизначатися, самореалізовуватися, самовдосконалюватися, виявляти творчість у соціально й особистісно значущих напрямках.

Теоретико-методичні засади розвитку культури самовираження майбутніх фахівців дошкільної освіти становлять: концепція, модель розвитку, критерії і показники розвитку культури самовираження, педагогічні умови, методи та форми організації художньої діяльності в закладі вищої освіти. Доречно наголосити, що концепція експериментально-дослідницької діяльності забезпечується єдністю методологічного, теоретичного та методичного аспектів.

Аналіз досліджень фахівців [1; 3; 5; 6; 8] дає змогу уточнити структурні компоненти культури самовираження майбутніх вихователів ЗДО, а саме: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий. Когнітивний компонент – це знання щодо культури самовираження: себе (як особистості та фахівця), професії (особливості, вимоги до неї, власна відповідність їй). Емоційно-ціннісний компонент – визнання значущості, оцінка: культури самовираження; себе (як особистості та фахівця); своєї професії (особливостей, вимог до неї, своєї відповідності їй). Поведінковий – реалізація, втілення в реальних діях, вчинках: ставлення до себе (як особистості та фахівця); ставлення до професії (особливостей, вимог до неї, своєї відповідності); ставлення до зростаючої особистості.

Методика констатувального етапу експерименту передбачала вивчення сформованості культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти за вищенаведеними структурними компонентами. Із метою визначення рівня сформованості когнітивного компонента нами були використані спеціально розроблені анкети та індивідуальні бесіди зі студентами. Використання тестів та методу експертних оцінок дало змогу визначити сформованість у досліджуваних емоційно-ціннісного компонента, а методу незакінчених речень і моделювання ситуацій творчого вибору – рівень поведінкового компонента.

Критеріями сформованості культури самовираження майбутнього педагога ЗДО слугували основні вектори професійної діяльності, які засвідчують її ефективність: організаційно-конструктивний, аксіологічний, комунікативний, креативний.

У процесі експериментально-дослідної діяльності, визначаючи рівні сформованості в майбутніх фахівців дошкільної освіти культури самовираження, ми орієнтувалися на критерії та показники кожного з них (за О. Кононко та О. Омельченко), брали до уваги систему знань студентів щодо культури самовираження як особистісного феномену (когнітивний компонент), їхні ставлення до досліджуваного явища (емоційно-ціннісний компонент) та особливості професійної діяльності (поведінковий компонент – способи дій, прояви креативності, якісно-кількісні показники результатів, характер самооцінки).

На основі аналізу отриманих результатів експериментальної роботи нами було сформовано типологію досліджуваного явища: перший тип – духовно орієнтований, другий – особистісний, третій – суб'єктивний, четвертий – базовий, п'ятий – деструктивний.

Деструктивний тип сформованості культури самовираження. Умовно віднесені до цього типу студенти:

- виявили нездатність самостійно організувати власний навчальний процес, нерационально використовували вільний час; не планували, не регулювали, не здійснювали самоконтролю; зазвичай не прогнозували результативність власних дій та наслідки для справи, себе й оточуючих; якісно-кількісні показники професійної діяльності в них були невисокими;

- мали труднощі щодо визначення сутності понять «педагогічні цінності», «морально-духовні цінності», «професійна культура» та «культура самовираження»; не виявляли належного вміння аналізувати педагогічні цінності як норми, що регламентують професійну діяльність; немотивовані на досягнення високих стандартів якості та результативності освітньої діяльності;

- не володіли необхідними вміннями налагоджувати партнерську взаємодію, продуктивним діловим та щирим особистісним спілкуванням; не самовиражалися в соціально прийнятний спосіб; не володіли вербальними й невербальними засобами спілкування та не відчували задоволення від спільної діяльності;

- не виявляли бажання відходити від шаблону, зазвичай відтворювали готовий зразок, не прагнули проявити творчу ініціативу; не продукували оригінальних ідей, не прагнули творчої самореалізації.

Кількість досліджуваних означеного типу становила 10 %.

Базовий тип сформованості культури самовираження. Студенти із таким типом культури самовираження:

- виявили здатність доцільно використовувати свій час; час від часу оптимізували процес учіння; не завжди планували та контролювали власні дії, відчували труднощі в прогнозуванні результатів та наслідків для справи, себе та оточуючих; зазвичай демонстрували досить посередні якісно-кількісні показники результатів професійної діяльності;

- не повною мірою формулювали визначення понять «педагогічні цінності», «морально-духовні цінності», «професійна культура» та «культура самовираження», не виявляли достатнього вміння аналізувати педагогічні цінності як норми, що регламентують професійну діяльність; їхня мотивація – недостатня для досягнення високих стандартів якості та результативності освітньої діяльності;

- показали посередній рівень володіння вміннями налагоджувати партнерську взаємодію, шире особистісне спілкування; робота в команді не завжди була ефективною; не проявляли себе повною мірою, оскільки не володіли необхідними засобами вербального та невербального спілкування; студентам не завжди вдавалося вирішувати проблеми, що виникали під час спілкування;

- в окремих випадках у вирішенні поставлених завдань відходили від шаблону та заданого зразка; інколи продукували оригінальні ідеї; проявляли свої здібності під час художньої діяльності.

Студентів із базовим типом сформованості культури самовираження виявлено 39 %.

Суб'єктивний тип сформованості культури самовираження демонстрували студенти, які:

- зазвичай доцільно організували життєдіяльність, оптимізували процес учіння, прагнули здійснювати самоконтроль; виявляли належні якісно-кількісні показники результатів професійної діяльності;

- загалом давали правомірне визначення поняттям «педагогічні цінності», «морально-духовні цінності», «професійна культура» та «культура самовираження», допускаючи у формулюваннях незначні неточності;

визначали гуманістичні параметри діяльності вихователя ЗДО; мали достатній рівень умотивованості досягнути високих стандартів якості, результативності освітньої діяльності;

- не відчували труднощів у налагодженні партнерської взаємодії; спілкування зазвичай було ділове й щире, що давало змогу досягати ефективних результатів роботи в команді; у гармонійний спосіб презентували свої здатності та можливості; за необхідності домовлялися, узгоджували позиції; мали належний рівень володіння вербальними й невербальними засобами;

- здебільшого відходили від шаблону та наявного зразка, проявляли творчу ініціативу, інтерес до раніше невідомого; продукували цікаві, оригінальні ідеї; прагнули до творчої самореалізації.

Кількість досліджуваних означуваного типу становила 31 %.

Особистісний тип сформованості культури самовираження виявили у студентів, які:

- доцільно організовували життєдіяльність, оптимізували процес учіння; планували, самостійно регулювали та контролювали власні дії, прогнозували їх результативність та наслідки для справи, себе та оточуючих; демонстрували високі якісно-кількісні показники результатів професійної діяльності;

- продемонстрували знання змісту ключових понять культури самовираження, вміння аналізувати педагогічні цінності як норми, що регламентують професійну діяльність; визначали гуманістичні параметри діяльності педагога та орієнтувалися на них у своїй поведінці;

- володіли вміннями налагоджувати партнерську взаємодію, продуктивне ділове й щире особистісне спілкування, ефективну роботу в команді; презентували себе в соціально прийнятний спосіб; володіли вербальними й невербальними засобами, уміннями;

- відходили від шаблону та відтворення готового зразка, виявляли творчу ініціативу; продукували оригінальні ідеї; прагнули до творчої самореалізації.

Студентів із особистісним типом сформованості культури самовираження виявлено 12 %.

Духовно орієнтований тип сформованості культури самовираження. До означеного типу ми умовно віднесли студентів, які:

- виявили високу здатність самостійно організувати, оптимізувати власний освітній процес, раціонально використовувати вільний час; планували, самостійно регулювали та здійснювали самоконтроль; зазвичай прогнозували результативність власних дій та наслідки для справи, себе та оточуючих; якісно-кількісні показники професійної діяльності – високі, також наявні вміння їх об'єктивно оцінити, обґрунтувати та відстояти;

- не відчували труднощів у розумінні змісту понять «педагогічні цінності», «морально-духовні цінності», «професійна культура» та «культура самовираження»; виявили належні вміння аналізувати педагогічні цінності як норми, що регламентують професійну діяльність; визначали гуманістичні параметри діяльності педагога та орієнтувалися на них у своїй поведінці; мотивовані на досягнення високих стандартів якості, результативності освітньої діяльності;

- володіли необхідними вміннями налагоджувати партнерську взаємодію, продуктивне ділове й щире особистісне спілкування, ефективну роботу в команді; презентували себе, самовиражалися в соціально прийнятний спосіб; узгоджували позиції, володіли вербальними й невербальними засобами; відчували задоволення від спілкування та спільної діяльності;

- здатні відходити від шаблону, зазвичай прагнули виявити творчу ініціативу; проявляли зацікавленість щодо невідомого, ризикованого, яке не гарантує успіху; продукували оригінальні ідеї, виявляли прагнення до реалізації творчого потенціалу.

Студентів із духовно орієнтованим типом сформованості культури самовираження із загальної кількості досліджуваних виявлено 8 %.

Отже, отримання якісно-кількісних результатів на констатувальному етапі експерименту об'єктивує необхідність обґрунтування та впровадження методики розвитку культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в художньо-творчій діяльності.

Висновки. Проблема розвитку культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є сьогодні досить актуальною. З огляду на це заклади вищої освіти потребують рекомендацій щодо критеріїв, показників та типології сформованості досліджуваного явища в студентській молоді як особистісного феномену. Варто наголосити, що здійснення ґрунтовної діагностики дає змогу визначити педагогічні умови, методи, форми та засоби розвитку культури самовираження майбутніх вихователів ЗДО в художній діяльності.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у висвітленні результатів формувального етапу проведеного нами експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 11–24.
2. Кононко О. Л. Культура самовираження майбутніх педагогів як особистісний феномен / О. Л. Кононко // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні». – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. – С. 13–18.
3. Кононко О. Л. Методологія та методи дослідження з дошкільної педагогіки : навч. посіб. зі спец. / О. Л. Кононко. – Ніжин : НДУ ім. Гоголя, 2017. – 165 с.
4. Кримський С. Б. Культура розкриває внутрішню безмежність людини / С. Б. Кримський // Культурологічна думка. – 2009. – № 1. – С. 18–26.
5. Омельченко Е. А. Самовираження і культура самовираження педагогів і студентів педагогічних ВУЗів / Е. А. Омельченко // Теорія і практика образования в современном мире : материалы II Международной научной конференции. – СПб. : Реноме, 2012. – С. 11–14.
6. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, З. Н. Борисова та ін. ; за заг. ред. І. І. Загарницької. – К. : вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с.
7. Попович М. В. Культура / М. В. Попович // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України ; НТШ ; Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2016.
8. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.

Дата надходження до редакції: 05.06.2018 р.